

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА**

**Навчально-науковий Інститут мистецтв
Кафедра управління соціокультурною діяльністю, шоу-бізнесу та івентменеджменту**

**МАЛАНЮК Т.З.
ДУТЧАК О.І.
ШИКЕРИНЕЦЬ В.В.
КАЧМАР О.В.
ФЕДОРАК В.В.**

ІСТОРІЯ СВІТОВИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ

Навчально-методичний посібник

**Івано-Франківськ
2024**

УДК 930.85(100)(075.8)

М 18

Рекомендовано до друку Вченою Радою Навчально-наукового Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
Протокол № 1 від 18 вересня 2024 р.

Рецензенти:

Волощук Ю.І. кандидат мистецтвознавства, професор кафедри виконавського мистецтва, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Загнибіда Р.П., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Маланюк Т.З., Дутчак О.І., Шикеринець В.В., Качмар О.В., Федорак В.В. Історія світових цивілізацій: Навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2024. 44 с.

У навчальному посібнику викладено програмовий матеріал, тестові й індивідуальні завдання, питання для самостійної підготовки студентів, список рекомендованої літератури з дисципліни Історія світових цивілізацій. Згідно з навчальними програмами, навчальний матеріал посібника послідовно розкриває предметну сутність навчальної дисципліни, дає уяву вивчення особливостей та основних тенденцій цивілізаційного розвитку суспільства в світі.

Для студентів вищих навчальних закладів, які готуються працювати менеджерами соціокультурної діяльності, викладачів вузів, а також фахівців, що займаються вивченням країн світу.

© Маланюк Т.З., 2024

Дутчак О.І., 2024

Шикеринець В.В., 2024

Качмар О.В., 2024

Федорак В.В., 2024

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	5
МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ОПРАЦЮВАННЯ ЛЕКЦІЙНОГО МАТЕРІАЛУ.....	12
ПЛАНІ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ.....	14
ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ.....	18
ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ СТУДЕНТІВ.....	19
ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	21
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ.....	23
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	33
СЛОВНИК ТЕРМІНІВ.....	34

ПЕРЕДМОВА

Курс «Історія світових цивілізацій» відіграє важливу роль у підготовці професійних менеджерів, сприяючи розвитку масової історичної свідомості, культури та мислення. Його значення для підготовки майбутніх фахівців-менеджерів зумовлене кількома факторами.

По-перше, після виділення окремих галузей, таких як політична, дипломатична, військова, економічна, соціальна, культурно-антропологічна, демографічна, гендерна та інтелектуальна історії, настав час для їх нового синтезу. Це відкриє можливості для більш глибокого і структурованого розуміння цивілізаційного розвитку людства в цілому.

По-друге, глобалізація історії призвела до того, що взаємовідносини між цивілізаціями стали важливими чинниками світового розвитку, і їхня значущість зростає.

По-третє, вивчення історичних подій з цивілізаційної перспективи дозволяє глибше зануритися в історичний процес, усвідомити його закономірності та орієнтуватися в складних питаннях конкретної історії, надаючи їм наукову оцінку та систематизуючи отримані знання в єдину цілісність.

У цьому контексті предмет «Історія світових цивілізацій» що викладається студентам спеціальності «Менеджмент соціокультурної діяльності» у вищих навчальних закладах, є однією із ключових для цілісного розуміння основних концепцій соціокультурного розвитку людства, виявлення спільного та відмінного у виникненні й становленні цивілізацій Сходу та Заходу, з'ясування основних тенденцій розвитку людства на межі ХХ-ХХІ ст.

Дисципліна «Історія світових цивілізацій» закладає основи, які не лише сприяють подальшому навчальному процесу студентів, але й формують їх свідомий вибір тем для наукових досліджень, допомагають визначити пріоритетні регіони нашої планети, а також мовно-культурні уподобання. Таким чином, ця дисципліна стимулює усвідомлений вибір життєвого шляху та обґрунтований пошук регіональної і галузевої спеціалізації для майбутніх фахівців-менеджерів.

Навчально-методичний посібник містить структурно-логічні блоки для проведення лекцій, практичних занять, список рекомендованої літератури, тестові завдання, завдання для самоконтролю оволодіння навчальним матеріалом. Зазначені матеріали спрямовані на методичне забезпечення вивчення дисциплін.

Навчально-методичний посібник надає можливість ґрунтовніше сприймати програмовий матеріал, системно та всебічно готуватись до практичних занять, самостійно досліджувати пізнавальні процеси, прагнення до вдосконалення своєї професійної підготовки.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА**

Навчально-науковий інститут мистецтв

Кафедра управління соціокультурною діяльністю, шоу-бізнесу та
івентменеджменту

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Історія світових цивілізацій

Рівень вищої освіти Перший (бакалаврський) рівень

Освітня програма «Менеджмент соціокультурної діяльності»

Спеціальність 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності»

Галузь знань 02 «Культура і мистецтво»

Затверджено на засіданні кафедри
управління соціокультурною діяльністю,
шоу-бізнесу та івент менеджменту
Протокол № 1 від «30» серпня 2024 р.

м. Івано-Франківськ – 2024

1. Загальна інформація	
Назва дисципліни	Історія світових цивілізацій
Викладач (-і)	Маланюк Т.З., к.п.н., доцент
Контактний телефон викладача	0975952780
E-mail викладача	taras.malaniuk@pnu.edu.ua
Формат дисципліни	Очний/заочний
Обсяг дисципліни	6 кредитів ЄКТС, 180 год.
Посилання на сайт дистанційного навчання	https://d-learn.pnu.edu.ua/
Консультації	згідно розкладу
2. Анотація до навчальної дисципліни	
<p>Курс «Історія світових цивілізацій» - обов'язкова дисципліна з циклу професійної підготовки здобувачів вищої освіти, які навчаються за освітньою програмою «Менеджмент соціокультурної діяльності ОКР «Бакалавр».</p> <p>Програма курсу побудована з урахуванням нової ролі людини у сучасному суспільстві, з необхідністю формувати у випускника уміння адаптуватися до умов професійної діяльності. Теоретичні знання, під час вивчення дисципліни, повинні сприяти формуванню чіткого уявлення про особливості історичного розвитку людства, головні досягнення та здобутки світових цивілізацій у різних регіонах світу</p>	
3. Мета і завдання навчальної дисципліни	
<p>Мета викладання навчальної дисципліни «Історія світових цивілізацій» - показати характеристику основних етапів і тенденцій в цивілізаційному розвитку людства на прикладі окремих епох, країн, культурно-історичних явищ і персоналій.</p> <p>Завдання вивчення дисципліни є:</p> <ul style="list-style-type: none"> - дати загальне уявлення про цивілізаційний процес як філософську категорію; - познайомити студентів з різними підходами до вивчення цивілізацій; - дати характеристику основних етапів розвитку цивілізацій в історичному процесі; <p>позначити основні тенденції в розвитку світових цивілізацій</p>	
4. Програмні компетентності та результати навчання	
<p>Інтегральна компетентність: Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичних проблем у соціокультурній сфері, у галузі освіти і науки, креативної економіки та культурних практик, що передбачає застосування теорій та методів менеджменту культури і мистецтва та характеризується комплексністю та невизначеністю умов.</p> <p>Загальні компетентності:</p> <p>ЗК 3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.</p> <p>ЗК 10. Здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети.</p> <p>ЗК 11. Здатність працювати в міжнародному контексті.</p> <p>ЗК 15. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.</p> <p>ЗК 16. Здатність спілкуватися іноземною мовою.</p> <p>ЗК 17. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.</p> <p>ЗК 18. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення</p>	

суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

СК 26. Здатність діяти соціально відповідально.

Програмні результати навчання:

РН 9. Оцінювати сучасну соціокультурну ситуацію.

РН 10. Вивчати, узагальнювати та адаптовувати найкращий досвід соціокультурної розбудови.

РН 14. Оцінювати наслідки прийнятих організаційно-управлінських рішень.

РН 15. Вміти встановлювати діалог з різними професійними суб'єктами та групами.

РН 17. Формувати професійні мережі, адвокації та лобювати інтереси проєкта/сектора (галузі).

5. Організація навчання

Обсяг навчальної дисципліни

Вид заняття	Загальна кількість годин
лекції	30
семінарські заняття / практичні / лабораторні	36
Самостійна робота	114

Ознаки навчальної дисципліни

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
2	Менеджмент соціокультурної діяльності	I курс , I рік	нормативний

Тематика навчальної дисципліни			
Тема	кількість год.		
	лекції	семінар. заняття	сам. роб.
Тема 1. Вступ. Предмет і завдання курсу «Історія світових цивілізацій».	2	2	6
Тема 2. Річкові цивілізації Месопотамії і Стародавнього Єгипту	2	2	6
Тема 3. Трипільська цивілізація Основні підходи до вивчення цивілізації Трипільля-Кукутені.	2	2	6
Тема 4. Цивілізація Стародавньої Індії.	2	2	6
Тема 5. Цивілізація Стародавнього Китаю.	2	2	6
Тема 6. Цивілізація Стародавнього Ірану	2	2	6
Тема 7. Давньогрецька цивілізація	2	2	6
Тема 8. Давньоримська цивілізація	2	2	6
Тема 9. Візантійська середньовічна цивілізація	2	2	6
Тема 10. Західноєвропейська середньовічна цивілізація.	2	2	8
Тема 11. Західноєвропейська цивілізація Нового часу.	2	2	5
Тема 12. Доколумбові цивілізації Центральної та Південної Америки.	2	2	5
Тема 13. Індустріальна цивілізація XIX-XX ст.: загальносвітові тенденції, регіональні особливості розвитку.	2	2	7
Тема 14. Арабо-ісламський світ та цивілізаційний процес.	2	2	10
Тема 15. Постіндустріальні суспільства та технологічні цивілізації: взаємозалежності та протиріччя.	2	2	10
ЗАГ.:	30	36	114
6. Система оцінювання навчальної дисципліни			

Загальна система оцінювання курсу	<p>Форми контролю знань студентів:</p> <ul style="list-style-type: none"> • поточний; • підсумковий семестровий (залік). <p>Оцінювання здійснюється за національною та ECTS шкалою на основі 100-бальної системи.</p> <p>(п. 8.3. Види контролю «Положення про організацію освітнього процесу та розробку основних документів з організації освітнього процесу в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника» (Наказ ректора № 417 від 03.07.2023 р.).</p> <p>100-бальна шкала переводиться у відповідну національну шкалу («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно») та шкалу європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС – A, B, C, D, E, FX, F).</p> <p>Загальні 100 балів включають:</p> <p>Поточний контроль проводиться на кожному практичному занятті та за результатами виконання завдань самостійної роботи. Він передбачає оцінювання теоретичної підготовки студентів із зазначеної теми (у тому числі, самостійно опрацьованого матеріалу) під час роботи на практичних заняттях. Оцінки у національній шкалі («відмінно» – 5, «добре» – 4, «задовільно» – 3, «незадовільно» – 2), отримані студентами, виставляються у журналах обліку відвідування та успішності академічної групи (питома вага оцінки – 50%).</p> <p>Контроль самостійної роботи дозволяє оцінити рівень сформованості відповідних компетентностей. Виконується на платформі D-Learn за тематикою курсу (оцінюється від 0 до 10 балів) та у формі есе (письмова робота в електронному вигляді) – (оцінюється від 0 до 5 балів). Загальна питома вага оцінки за контроль самостійної роботи – 15 %.</p> <p>Семестрова контрольна робота – дозволяє оцінити рівень сформованості відповідних компетентностей. Виконується на платформі D-Learn за тематикою курсу. Питома вага оцінки – 15%.</p> <p>Тестовий контроль проводиться двічі за семестр. Кожен з яких оцінюється у 10 балів. Загальна максимальна кількість балів, відповідно, 20. Підсумковий семестровий контроль – це підсумкове оцінювання результатів навчання здобувача вищої освіти за семестр, що здійснюється в університеті. Підсумковий семестровий контроль – сума балів поточного контролю, семестрової контрольної роботи та контролю самостійної роботи. Підсумковий семестровий контроль виносяться на останню академічну годину (практичне заняття) опанування курсу.</p>
Вимоги до письмової роботи	Письмова робота включає певні теми завдань за тематикою курсу.
Практичні заняття	Оцінюється у п'ятибальній шкалі Поточні оцінки, які отримуються під час практичних занять, сумуються й множаться на коефіцієнт.
Умови	Отримання інтегральних результатів до останнього заняття – 25 балів.

допуску до підсумково го контролю	Студентам, які мають пропуски, дозволяється ліквідувати академічну заборгованість відповідно до графіку ліквідації академзаборгованості за встановленими правилами.
7. Політика навчальної дисципліни	
Письмові роботи	Робота виконана на певну тему обсягом не більше 4 сторінок
Академічна доброчесність	Атмосферу довіри, взаєморозуміння, взаємоповаги потрібно будувати щоденно. Політика ректорату спрямована на академічну доброчесність, прозорість та законність діяльності. Задля цього розроблено та впроваджено «Положення про запобігання академічному плагіату та іншим порушенням академічної доброчесності у навчальній та науково-дослідній роботі здобувачів освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника», «Положення про Комісію з питань етики та академічної доброчесності Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника», «Кодекс честі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника» і опубліковано їх на сайті. В університеті академічна доброчесність передбачається за замовчуванням. Це означає, що всі здані роботи є результатом вашої розумової праці та творчості. Якщо ви подали роботу когось іншого, повністю або частково, без належного цитування, завдання буде оцінене в 0 балів (без права перездачі)
Відвідування занять	Усі студенти, незалежно від форми навчання, зобов'язані відвідувати аудиторні заняття і проходити всі форми поточного та підсумкового контролю. Відпрацювання пропущених занять відбувається у перший день за графіком консультацій викладача з навчальної дисципліни, за винятком поважної причини у студента (документальне підтвердження) згідно «Порядку організації та проведення оцінювання успішності здобувачів вищої освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (п.4)».
Неформальна освіта	Зараховуються як підсумковий контроль, результати онлайн курсів на платформах Coursera, Prometheus, які відповідають програмі навчальної дисципліни. Рекомендовані: 1. Безпека в інтернеті під час війни: практичний курс https://prometheus.org.ua/course/course-v1:MINZMIN+ISWT101+2023_T2 2. Академічна доброчесність: онлайн-курс для викладачів https://prometheus.org.ua/course/course-v1:Prometheus+AI101+2021_T2 3. Інформаційна гігієна. Як розпізнати брехню в соцмережах, в інтернеті та на телебаченні https://prometheus.org.ua/course/course-v1:Prometheus+IH101+2021_T3 4. Критичне мислення для освітян https://prometheus.org.ua/course/course-v1:CZ+CTFT101+2017_T3 5. Культура та політика: багатозначність (взаємо)зв'язків https://prometheus.org.ua/prometheus-free/culture-politics/ 6. Спадщина для соціальної згуртованості під час війни: кейси українських культурних дієвців https://www.prostir.ua/?news=onlajn-kurs-vid-prometheus-spadschyna-dlya-sotsialnoji-zhurtovanosti-pid-chas-vijny-kejsy-ukrajinskyh-kulturnyh-dijevtsiv

8. Рекомендована література

1. Арон, Р. Мир і війна між націями / Р. Арон. Київ : Юніверс, 2000. 688 с.
2. Великочий, В. Історія світових цивілізацій: навч.-метод. посібник / Володимир Великочий, Л. Великочий, А. Зарічняк. Івано-Франківськ : В-ць. Кушнір Г.М., 2018. 159 с. ПНУ.
3. Балух В. О. Історія античної цивілізації: у 3-х т.: підручник. Т. 2. : Стародавній Рим / Василь Олексійович Балух. Рек. МОН. Чернівці : ТОВ "Вид-во "Наші книги", 2008. 848 с.
4. Балух, В. О. Історія античної цивілізації: у 3-х т. : підручник. Т. 1. : Стародавня Греція / Василь Олексійович Балух. Рек. МОН. Чернівці : ТОВ."Вид-во "Наші книги", 2007. – 656 с.
5. Балух, В. О. Історія античної цивілізації: у 3-х т.. Т. 3. : Практикум / Василь Олексійович Балух. Рек. МОН, 2-ге вид., стереотип. Чернівці : ТОВ "Вид-во "Наші книги", 2016. 544 с.
6. Балух, В. О. Історія античної цивілізації: у 3-х т. Т. 3. : Практикум / Василь Олексійович Балух. Рек. МОН. Чернівці : ТОВ "Вид-во "Наші книги", 2008. – 544 с.
7. Балух, В. О. Візантиністика: Курс лекцій. / Василь Олексійович. Балух. Чернівці : Книги XXI, 2006. 606 с.
8. Історія європейської цивілізації. Рим [Текст] / за ред. У. Еко ; пер. з італ. Л. Д. Ципоренко та ін. Харків : Фоліо, 2015. 1031 С.
9. Історія середніх віків: практикум: в 2-х ч.: навч. посібник. ч. 1 / укл. Гордієнко В.В. та ін. Рек. МОН. Київ : КНТ, 2017. 545 с.
10. Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації: Соціокультурний розвиток людства : навч. Посібник/ 3-ге вид., стереотипне. Київ : Вид-во Либідь, 2001.
11. Павленко, Ю. Історія світової цивілізації: Соціокультурний розвиток людства: навч. посібник / Юрій Павленко ; Від. ред. Кримський С.2-ге вид., стереотип. Київ : Вид-во Либідь, 2000. 360 с.

Маланюк Т.З, к.п.н., доцент, доцент кафедри управління соціокультурною діяльністю, шоу бізнесу та івентменеджменту

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ОПРАЦЮВАННЯ ЛЕКЦІЙНОГО МАТЕРІАЛУ

Лекції займають важливе місце у вивченні дисципліни «Історія світових цивілізацій» студентами. Вони є основою та інструментом, які допомагають студентам ефективно орієнтуватися у навчальному процесі, надаючи знання, необхідні для подальшого глибшого вивчення предмета, а також роз'яснюючи складні поняття та положення. Активна участь студентів у лекціях є запорукою успішного засвоєння необхідного обсягу знань, що сприятиме формуванню кваліфікованого спеціаліста з відповідним рівнем знань і навичок. На початку лекції викладач зазвичай оголошує тему, план проведення та рекомендує навчальну літературу і джерела. Під час лекції студенти повинні уважно слухати викладача, аналізувати отриману інформацію та конспектувати найважливіші моменти. Наприкінці лекції студенти мають можливість задати викладачеві питання для роз'яснення незрозумілого. Належне ведення конспекту під час лекції сприятиме збереженню необхідної інформації та надасть йому змогу в подальшому проаналізувати її. Уважне ведення конспекту під час лекції допоможе зберегти важливу інформацію та дозволить в подальшому її проаналізувати.

Робота над конспектами лекцій

Під час підготовки до семінарських та практичних занять студент уважно переглядає свій конспект лекції та повторно аналізує отриману інформацію. При вивченні матеріалу лекції він порівнює викладене на лекції з тим, що він законспектував, відповідно до плану семінарського заняття, який міститься в навчально-методичному комплексі та методичних матеріалах для проведення семінарів і практичних занять з обраної дисципліни. Якщо в конспекті відсутній матеріал з окремих питань лекції, або якщо певні питання розкриті не повністю, або ж винесені на самостійне опрацювання чи написання реферату, студенту необхідно звернутися до рекомендованих підручників, навчальних посібників, статистичних даних тощо.

Робота з навчальною, науковою літературою, джерелами

Працюючи з підручниками, навчальними посібниками, джерелами та інтернет-ресурсами, а також науковою і спеціалізованою літературою, важливо отримати максимальну кількість теоретичних знань і необхідних відомостей. Перш ніж почати роботу з цими джерелами, студент повинен ознайомитися з їх змістом, щоб визначити, чи варто їх опрацьовувати і чи мають вони відношення до вивченого курсу. Лише після цього можна вибрати відповідні матеріали для вивчення (глави, розділи тощо) і розпочати їх детальне вивчення. Під час опрацювання матеріалу важливо з'ясувати суть вивченого питання, не оминаючи визначення незрозумілих чи нових слів і термінів, а також роз'яснюючи їх значення за допомогою словників, довідників або контексту речення.

При вивченні матеріалів з підручників, навчальних посібників, а також під час роботи з науковою та спеціалізованою літературою важливо аналізувати прочитане в контексті прослуханих лекцій та зроблених конспектів. Необхідно робити логічні висновки і записувати незрозумілі моменти для подальшого їх обговорення на практичних заняттях. Тому, під час опрацювання матеріалів, студентам рекомендується розробити зручну для себе систему позначок, яка може включати підкреслення, нотатки на полях книг або нормативно-правових актів, виписки, використання маркерів різних кольорів, формулювання інших авторів та посилання на різні джерела, а також запис важливих відомостей на окремих аркушах. Це допоможе ефективно фіксувати опрацьований матеріал. Окрім того, під час роботи з науковою та спеціалізованою літературою студент може знайти посилання на джерела, які не зазначені в навчально-методичному комплексі. Це, безумовно, є корисним для самостійного та глибшого вивчення правового матеріалу.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ
(плани практичних занять)

ЗАНЯТТЯ №1.

ТЕМА: ЦИВІЛІЗАЦІЯ МЕСОПОТАМІЇ

1. Культура Шумерської цивілізації
2. Аккад
3. Вавилонське царство
4. Ассирія
5. Розвиток літератури і наук в Месопотамії

ЗАНЯТТЯ №2.

ТЕМА: ЦИВІЛІЗАЦІЯ СТАРОДАВНЬОГО ЄГИПТУ

1. Додинастичний Єгипет
2. Раннє царство
3. Давнє царство в історії Єгипту
4. Середнє царство в Єгипті
5. Нове царство в Єгипті

ЗАНЯТТЯ №3.

ТЕМА: ТРИПІЛЬСЬКА ЦИВІЛІЗАЦІЯ

1. Трипільська цивілізація - чи була така?
2. Етнокоріння Трипілля-Кукутенії.
3. Матеріальна і духовна культура.

ЗАНЯТТЯ №4.

ТЕМА: ЦИВІЛІЗАЦІЯ СТАРОДАВНЬОЇ ІНДІЇ.

1. Індська цивілізація
2. Мохенджо-Даро
3. Ведійський період в історії Індії

ЗАНЯТТЯ №5.

ТЕМА: ЦИВІЛІЗАЦІЯ СТАРОДАВНЬОГО КИТАЮ.

1. Епоха «П'яти імператорів». Династія Ся.
2. Держава Шан (Інь)
3. Династія Чжою

ЗАНЯТТЯ №6.

ТЕМА: ЦИВІЛІЗАЦІЯ СТАРОДАВНЬОГО ІРАНУ

1. Давня історія Ірану. Найдавніші цивілізації на території Ірану
2. Культура Ірану
3. Соціальний устрій стародавнього Ірану
4. Ахеменіди та їх внесок у розвиток Ірану. Культурні досягнення Ахеменідів

ЗАНЯТТЯ №7.

ТЕМА: МІНОЙСЬКА ТА АХЕЙСЬКА ПАЛАЦОВІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

1. Мінойська (Критська) палацова цивілізація.
2. Розквіт і занепад Мінойської цивілізації.
3. Ахейська (Мікенська) палацова цивілізація
4. Розквіт і занепад Ахейської палацової цивілізації

ЗАНЯТТЯ №8.

ТЕМА: СТАРОДАВНЯ ГРЕЦІЯ – КЛАСИСНИЙ ПЕРІОД РОЗВИТКУ ГРЕЦЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

1. Архаїчна Греція
2. Давньогрецька релігія і міфологія
3. Культура Стародавньої Греції – класичний та елліністичний період.

ЗАНЯТТЯ №9.

ТЕМА: ДАВНЬОРИМСЬКА ЦИВІЛІЗАЦІЯ У ПЕРІОД РИМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ.

1. Етапи історичного розвитку Давньоримської цивілізації.
2. Світогляд та духовний світ стародавніх римлян.
3. Римське громадянське суспільство: соціальна структура та особливості.

ЗАНЯТТЯ №10.

ТЕМА: ДАВНЬОРИМСЬКА ЦИВІЛІЗАЦІЯ У ПЕРІОД РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ.

1. Наука та технології Стародавнього Риму.
2. Архітектура Стародавнього Риму: основні типи будівель, об'єкти інфраструктури, визначні пам'ятки.
3. Скульптура та рельєф Стародавнього Риму.
4. Живопис Стародавнього Риму.
5. Театр Стародавнього Риму.
6. Культурно-історичне значення римського права. Значення Давньоримської цивілізації для розвитку людства.

ЗАНЯТТЯ №11.

ТЕМА: ВІЗАНТІЙСЬКА СЕРЕДНЬОВІЧНА ЦИВІЛІЗАЦІЯ

1. Держава імперського типу як основа Візантійської цивілізації. Етапи формування візантійської історії.
2. Культурний спадок античності і його значення для формування, збереження і трансляції Візантійської цивілізації
3. Роль релігії у розвитку візантійської цивілізації.
4. Столиця імперії Константинополь: зовнішній вигляд, архітектура, населення. Падіння Константинополя 1453 р. та його цивілізаційні наслідки.

ЗАНЯТТЯ №12.

ТЕМА: ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА СЕРЕДНЬОВІЧНА ЦИВІЛІЗАЦІЯ

1. Епоха Середньовіччя (V–XV ст.): особливості, етапи.
2. Становлення соціальної структури феодального суспільства.
3. Корпоративні групи у середньовічному суспільстві. Людина епохи Середньовіччя: страхи, вірування, хвороби, тривалість життя.
4. Середньовічне європейське місто: зовнішній вигляд, організація управління, населення, соціальні контрасти.
5. Архітектура ранньохристиянського і дороманського періодів (V–X ст.). Архітектура Західної Європи романського періоду (XI–XII ст.). Готична архітектура Західної Європи (XIII–XIV ст.). Символіка готичної архітектури.
6. Середньовічні замки Західної Європи (X–XV ст.).
7. Університет – головний здобуток західноєвропейської цивілізації.
8. Християнська релігія та церква в житті середньовічної Європи.

ЗАНЯТТЯ №13.

ТЕМА: ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА ЦИВІЛІЗАЦІЯ НОВОГО ЧАСУ

1. Загальна характеристика епохи Відродження: періодизація, специфіка та суперечності.

2. Технічний прогрес, міське життя, освіта та наука епохи Відродження.
3. Мистецтво епохи Відродження та його найвідоміші представники. Архітектурні шедеври Ренесансу.
4. Великі географічні відкриття та їх роль у розвитку людства.
5. Європейська архітектура Нового часу – основні архітектурні стилі, визначні пам'ятки.
6. Реформація: загальна характеристика явища і процесу. Протестантизм. Лютеранство. Кальвінізм. Вплив протестантизму на долю європейської цивілізації.
7. Характерні риси епохи Просвітництва. Естетика Просвітництва.

ЗАНЯТТЯ №14.

ТЕМА: ДОКОЛУМБОВІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АМЕРИКИ

1. Поняття «цивілізації Доколумбової Америки».
2. Специфіка історичного процесу Нового Світу.
3. Типологія та специфіка цивілізацій Доколумбової Америки.
4. Майя: культурно-історичний образ, культурний спадок.
5. Ацтеки: розташування, спосіб життя, світосприйняття, культурна спадщина.

ЗАНЯТТЯ №15.

ТЕМА: ДОКОЛУМБОВІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ПІВДЕННОЇ АМЕРИКИ

1. Імперія інків.
2. Цивілізація чібча-муїсків.
3. Архітектура Стародавньої Америки: типи пам'яток, основні артефакти, стильові особливості.

ЗАНЯТТЯ №16.

ТЕМА: АРАБО-ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ ТА ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС

1. Домусульманська Аравія. Історичні умови зародження ісламської цивілізації.
2. Іслам – основа арабської цивілізації. Коран – священна книга мусульман.
2. Арабський халіфат.
3. Соціально-політичні та економічні особливості арабо-ісламської цивілізації.
4. Характерні риси мусульманського світогляду.
5. Вплив арабо-ісламської цивілізації на Європейський континент та світовий цивілізаційний процес.

ЗАНЯТТЯ №17.

ТЕМА: ІНДУСТРІАЛЬНА ЦИВІЛІЗАЦІЯ ХІХ-ХХ СТ.: ЗАГАЛЬНОСВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ, РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ

1. Буржуазні революції й створення передумов виникнення індустріального суспільства як основи західноєвропейської цивілізації сучасного типу (XVII–XIX ст.).
2. Роль та значення Великої французької революції (1789–1799) в історії західноєвропейської цивілізації.
2. Становлення та розвиток індустріального суспільства (XIX ст.).
3. Європейська освіта і наука в другій пол. XVIII–XIX ст.
4. Промислова революція. Світові війни і криза індустріального суспільства (перша пол. XX ст.).
5. Основні політико-ідеологічні доктрини XX ст.: лібералізм, консерватизм, соціалізм, комунізм, фашизм, націоналізм.

ЗАНЯТТЯ №18.

**ТЕМА: ПОСТІНДУСТРІАЛЬНІ СУСПІЛЬСТВА ТА ТЕХНОЛОГІЧНІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ:
ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ ТА ПРОТИРІЧЧЯ.**

1. Постіндустріальне (інформаційне) суспільство та його вплив на розвиток культури.
2. Розвиток науки і техніки в другій половині ХХ ст. Науково-технічна революція (НТР).
3. Розширення сфери інформації та послуг.
4. Негативні наслідки НТР.
5. Інтеграційні процеси у Європі в другій пол. ХХ – на поч. ХХІ ст.
6. Європейський Союз.
7. Особливості цивілізаційного розвитку «нових індустріальних економік»

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

1. Аврелій Августин і його твори.
2. Погляди на проблеми цивілізації Г. Спенсера та Е. Дюркгейма.
3. Ідея історії Р. Коллінгвуда.
4. Історія цивілізацій А. Тойнбі.
5. Ф. Фукуяма та «кінець історії».
6. Концепція «різних швидкостей» історичного часу Ф. Броделя.
7. Ноосферна концепція В. І. Вернадського – П. Тейяр де Шардена.
8. О. Шпенглер та Й. Хейзінг: дві концепції кризи культури.
9. Концепція «осьового часу» і загальна схема історичного руху К. Ясперса.
10. Формаційно-стадійні концепції останніх десятиліть.
11. Коран як пам'ятка культури.
12. Мистецтво Стародавнього Єгипту – явище світового рівня.
13. Кастова система Індії.
14. Середньовічна література. Основні епічні твори.
15. Хрестові походи та їх значення.
16. Вплив візантійської культури на культурний розвиток Київської Русі.
17. Мусульманські мислителі Авероес (Ібн-Рушд), Авіцена (Ібн Сіна), Омар Хайям.
18. Мистецтво і архітектура в середньовічній Європі. Романський і готичний стилі.
19. Формування передумов культури відродження. Гуманізм.
20. Суспільно-релігійні погляди М. Лютера та Ж. Кальвіна.
21. Особливості культури Протестантизму.
22. Мистецтво Високого Відродження. Творчість найвидатніших митців.
23. Ренесансна культура у Німеччині та Нідерландах.
24. Ренесансна культура у Франції, Англії та Іспанії.
25. Головні чинники розвитку європейської культури XVIII ст.
26. Ж.-Ж. Руссо та Ф. Вольтер як представники доби Просвітництва.
27. Мистецтво Західної Європи у XVII ст. Бароко.
28. Мистецтво Західної Європи у XVIII ст.
29. Основні чинники розвитку культури країн Європи у XIX ст.
30. Культурний розвиток держави інків.
31. Культурний розвиток держави майя.
32. Культурний розвиток держави ацтеків.
33. Культура країн Північної Америки XVII-XVIII ст.
34. Особливості культурного розвитку Японії у XIX ст.
35. Європейська література другої половини XX ст. Основні тенденції розвитку.
36. Головні тенденції розвитку архітектури у XX – на початку XXI ст.
37. Культура Японії у XX – на початку XXI ст.
38. Культура Китаю на зламі XX-XXI ст.
39. Індійська культура у XX – на початку XXI ст.
40. Каудилізм у країнах Латинської Америки.
41. Людина в середньовічному та індустріальному суспільстві.
42. Реформація – виклик авторитету церкви.
43. Нафта – рушійна сила світової економіки.
44. Україна та ЄС: сучасний стан і перспективи відносин.
45. Євроатлантична інтеграція як необхідна умова безпеки та розвитку України.

ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ СТУДЕНТІВ

1. Міфи первісного суспільства.
2. Культове призначення пірамід у стародавньому Єгипті.
3. Писемність та література стародавнього Єгипту.
4. Культове призначення зіккуратів у Шумері.
5. Винайдення клинопису та розвиток літератури Шумеру, Вавилону та Ассирії.
6. Виникнення театру та драматургії у стародавній Індії.
7. Визначні досягнення матеріальної культури стародавнього Китаю.
8. Особливості культурної та духовної традиції японських самураїв у часи Середньовіччя.
9. Особливості та основні напрями розвитку культури Візантії.
10. Розвиток освіти і науки у країнах Європи у XI – XV ст.
11. Феномен рицарської культури в епоху раннього Середньовіччя.
12. Поетична література ранньосередньовічної Європи: епоха трубадурів та вагантів.
13. Творчий внесок у світову культуру Леонардо да Вінчі.
14. Вплив мусульманської науки на розвиток європейської в епоху Середньовіччя.
15. Вплив ідей гуманізму на розвиток мистецтва епохи Ренесансу.
16. Готичний стиль та його відображення в архітектурі.
17. Культура Османської імперії у класичну добу XIV-XVII ст.
18. Театр епохи класицизму в Європі.
19. Класична трагедія XVII ст.: Жан Батіст Мольєр.
20. Літературні герої епохи романтизму в Європі.
21. Література епохи реалізму (на прикладі творчості А.Дюма та О. де Бальзака).
22. Проникнення масової культури в літературу.
23. Зародження кіномистецтва та його роль у розвитку культури.
24. Постмодернізм та його світоглядні характеристики.
25. Наука античної Греції.
26. Релігія античної Греції.
27. Візантійський придворний церемоніал
28. Побут та звичаї візантійців у VII – XII ст.
29. Синкретизм язичницьких та християнських уявлень середньовічного суспільства.
30. Середньовічні європейські монастирі.
31. Культура часів Великої французької буржуазної революції 1789 р.
32. Елітарна та масова культура в сучасному суспільстві.
33. Сім чудес світу.
34. Традиція військового мистецтва Стародавнього Китаю.
35. Театральне мистецтво Стародавньої Греції.
36. Феномен римського права.
37. Великі художники епохи Відродження в Європі (за вибором студента).
38. Головні течії модернізму в живописі XX ст.
39. Художній світ Леонардо да Вінчі.
40. Стилiстичні особливості творчості П.Пікассо.
41. Витоки зародження стилю барокко.
42. Мистецтво епохи неоліту.
43. Розписи буддистських храмів.
44. Китайський живопис.
45. Історія виникнення писемності.
46. Символіка візантійської ікони.
47. Шедеври візантійської мозаїки.
48. Мистецтво вітражів.
49. Мистецтво ікебани.
50. Культура доколумбових цивілізацій (на прикладі однієї, за вибором студента).

51. Життя та людина в творчості художників імпресіоністів.
52. Художні досягнення сучасного кінематографу.

ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ ДО ДИСЦИПЛІНИ

1. Форми об'єднання людей у первісному суспільстві.
2. Праця, вогонь і слово - кроки людини до цивілізації.
3. Перехід від матриархату до патріархату, особливості патріархальної спільноти.
4. Прадавні форми міфології і релігії.
5. Первісні культури.
6. Найважливіші відкриття і винаходи первісних людей.
7. Цивілізації Стародавнього Сходу.
8. Стародавній Аккад.
9. Наукові знання і культура стародавніх шумерів.
10. Стародавній Вавилон, його місце в історії Стародавнього Світу.
11. Закони Хаммурапі.
12. Міфи і релігія Стародавньої Месопотамії.
13. Епос про Гільгамеша.
14. Виникнення перших імперій Стародавнього Сходу.
15. Рабство в житті давньосхідного суспільства.
16. Ніл - джерело життя (природний фактор у розвитку давньоєгипетської цивілізації).
17. Давньоєгипетські піраміди та їх будівничі.
18. Живопис Стародавнього Єгипту.
19. Писемність Стародавнього Єгипту.
20. Влада і суспільство в Єгипті доби еллінізму.
21. Вчення Конфуція.
22. Конфуціанство, даосизм і буддизм у Стародавньому Китаї.
23. Мистецтва і наукові знання у Стародавньому Китаї.
24. Виникнення і розповсюдження буддизму.
25. Рамаєна - перлина стародавньої поезії.
26. Стародавній Крит: легенди та історія.
27. Кріто-мікенська цивілізація.
28. Золото Трої: історія відкриття.
29. Поезія та історія в поемах Гомера.
30. Особливості давньогрецької цивілізації.
31. Давньогрецький поліс.
32. Антична демократія.
33. Олімпійський пантеон - боги Стародавньої Греції.
34. Жінка в давньогрецькому суспільстві.
35. Виховання і освіта в Стародавній Греції.
36. Відлуння давньогрецької поезії в історії літератури.
37. Світ почуттів стародавнього грека в поезії Архілоха, Сапфо, Анакреона.
38. Давньогрецький театр.
39. Давньогрецька скульптура як втілення ідеала людської краси.
40. Виникнення історії: Геродот, Фукидід, Ксенофонт.
41. Політичні трактати Аристотеля.
42. Евклід і розвиток наукового знання.
43. Демокрит і Платон: два шляхи розвитку античної думки.
44. Побут і повсякденне життя стародавніх греків.
45. Елліністична цивілізація.
46. Особливості давньоримської цивілізації.
47. Пантеон давньоримських богів.
48. Давній Рим: від республіки до імперії.
49. Давній Рим - спадкоємець давньогрецької культури.
50. Раб і рабовласник: діалектика взаємодії.

51. Спадок античної цивілізації і сучасність.
52. Культурно-історичне значення римського права.
53. Роль видовищ в цивілізації Давнього Риму.
54. Цирк і гладіатори в Давньому Римі.
55. Видатний давньоримський поет Гай Валерій Катулл.
56. Цицерон - красномовець і політик.
57. Давній Рим і варвари.
58. Боротьба християнства з аріанством.
59. Християнство і культурний спадок античності.
60. Вплив загибелі Західної Римської імперії на долю цивілізації.
61. Картина світу середньовічної людини.
62. Каролінгське Відродження.
63. Завоювання Англії норманами.
64. Монастирі в середньовічному суспільстві.
65. Історія папства.
66. Середньовічне місто.
67. Середньовічний університет.
68. Куртуазна література.
69. П'єр Абеляр.
70. Р. Бекон і розвиток природничих наук.
71. Поезія вагантів.
72. Поезія трубадурів.
73. Історія хрестових походів.
74. Світогляд і творчість Данте.
75. Флоренція доби Відродження.
76. Італійські гуманісти і церква.
77. Художня культура Візантії.
78. Візантія і Русь.
79. Коран - священна книга мусульман.
80. Монотеїзм іслама і християнства.
81. Життя і вчення пророка Мухаммеда.
82. Життя і вчення Мартіна Лютера.
83. Вплив протестантизму на долю європейської цивілізації.
84. Еразм Роттердамський.
85. Північне Відродження.
86. Гуманізм творчості Ф. Рабле.
87. Високе Відродження: новий образ людини.
88. Раціоналістична філософія Декарта.
89. Макіавеллізм.
90. Держава — це я: Франція за часів Людовіка XIV.
91. Створення єдиної світової цивілізації в Новий час.
92. Епоха просвітництва.
93. Промисловий переворот XIX століття в світовій історії.
94. Світові війни як засіб вирішення цивілізаційних протиріч.
95. Досягнення і проблеми людської цивілізації в XXI ст.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Автором праці «Про град Божий» є:

- а) Тітмар Мерзебурзький;
- б) Гвіберт Ножанський;
- в) Аврелій Августин;
- г) Григорій Турський.

2. Поняття «цивілізація» вперше використав:

- а) В. Р. Мірабо;
- б) Ж. Ж. Руссо;
- в) Д. Дідро;
- г) Ш. Монтеск'є.

3. Хто з наведених нижче мислителів ввів у обіг поняття «філософія історії»:

- а) Д. Юм;
- б) Ф. Вольтер;
- в) Ж. Тюрго;
- г) Г. Маблі.

4. Працю «Історія цивілізації в Європі» в 1827 р. опублікував:

- а) Ф. Гізо;
- б) Ф. Мінье;
- в) Ж. де Местр;
- г) Ф. Р. Шатобріан.

5. Найяскравішими представниками циклічної концепції розвитку світової цивілізації є:

- а) П. Браччоліні, А. Коччо, Л. Бруні;
- б) Ф. Бьондо, Л. Валла, П. Лето;
- в) Ф. Меланхтон, С. Франк, Ж. Боден;
- г) Д. Бруно, Н. Макіавеллі, Т. Кампанелла.

6. Автором праці «Росія та Європа» (1869 р.) є:

- а) Ф. Достоевський;
- б) М. Данилевський;
- в) М. Салтиков-Щедрін;
- г) О. Герцен.

7. Працю «Походження сім'ї, приватної власності і держави» написав:

- а) К. Маркс;
- б) В. Ленін;
- в) Ф. Енгельс;
- г) К. Каутський.

8. Одним із авторів расистської теорії цивілізацій був:

- а) М. Бакунін;
- б) П. Ткачов;
- в) С. Петлюра;
- г) Ж. А. де Гобіно.

9. Інтелектуальна оболонка Землі (сфера розуму) – це:

- а) ноосфера;
- б) стратосфера;
- в) літосфера;
- г) астеносфера.

10. Хто з наведених нижче істориків ввів у обіг поняття «ментальність»:

- а) Ф. Бродель;
- б) А. Берр;
- в) Л. Февр;

г) Ф. Сіміан.

11. Одним із засновників цивілізаційного підходу до вивчення історії був:

- а) К. Поппер;
- б) А. Дж. Тойнбі;
- в) Д. Коллінгвуд;
- г) Г. Спенсер.

12. Автором праці «Зіткнення цивілізацій» є:

- а) Ф. Бродель;
- б) О. Шпенглер;
- в) М. Блок;
- г) С. Хантінгтон.

13. Найбільшу піраміду збудували за наказом фараона:

- а) Рамзеса II;
- б) Тутмоса III;
- в) Хеопса;
- г) Джосера.

14. Завоювання персами Єгипту відбулося в:

- а) 753 р. до н. е.;
- б) 690 р. до н. е.;
- в) 590 р. до н. е.;
- г) 525 р. до н. е.

15. Південь Месопотамії в IV тис. до н. е. заселяли:

- а) аккадці;
- б) шумери;
- в) хетти;
- г) арії.

16. Шумерська писемність отримала назву:

- а) клинопис;
- б) алфавіт;
- в) ієрогліфи;
- г) піктографія.

17. Цар Хаммурапі правив у Стародавньому Вавилоні протягом:

- а) 1238-1213 рр. до н. е.;
- б) 1473-1430 рр. до н. е.;
- в) 1792-1750 рр. до н. е.;
- г) 1504-1450 рр. до н. е.

18. Столицею Ассирії було місто:

- а) Ур;
- б) Лагаш;
- в) Дамаск;
- г) Ніневія.

19. Халдейське царство – це назва:

- а) Нововавилонської держави;
- б) Фінікії;
- в) Персії;
- г) Ассирії.

41

20. Варна – це:

- а) замкнена група людей в Індії;
- б) обряд самоспалення вдів;
- в) одна із релігій Індії;
- г) титул верховного правителя Індії.

21. Упорядкування індійського законодавства відбулося за правління:

- а) Чандрагупти;
- б) Ашоки;
- в) Пандавів;
- г) Олександра Македонського.

22. Велику Китайську стіну було побудовано для захисту від:

- а) аріїв;
- б) індійців;
- в) гунів;
- г) персів.

23. Америку було відкрито в:

- а) 1492 р.;
- б) 1498 р.;
- в) 1510 р.;
- г) 1518 р.

24. Завоювання іспанцями території майя відбулося в:

- а) XIV ст.;
- б) XV ст.;
- в) XVI ст.;
- г) XIX ст.

25. Писемність майя була:

- а) вузликовою;
- б) петрогліфічною;
- в) піктографічною;
- г) ієрогліфічною.

26. Останнім правителем ацтеків був:

- а) Іцкоатла;
- б) Монтесума II;
- в) Ашякатла;
- г) Ацтлан.

27. Столицею держави інків було місто:

- а) Куско;
- б) Кіто;
- в) Ліма;
- г) Калакмул.

28. Завоювання держави інків здійснив:

- а) Е. Кортес;
- б) Ф. Пісаро;
- в) П. де Мендоса;
- г) В. Бальбоа.

29. Тордесільяський договір у 1494 р. про розподіл заморських володінь уклали:

- а) Іспанія і Португалія;
- б) Іспанія і Голландія;
- в) Англія і Португалія;
- г) Франція і Англія.

30. Палаці Кноссу були прикрашені:

- а) мозаїкою;
- б) скульптурами;
- в) фресками;
- г) вітражами.

31. Поліси з'явилися в Греції в:

- а) мікенський період;
- б) «темні віки»;

- в) «гомерівський період»;
- г) період Критського царства.

32. Давньогрецькі боги «мешкали»:

- а) на горі Олімп;
- б) у Мікенах;
- в) у Лабіринті;
- г) у Трої.

33. Рим було засновано в:

- а) 753 р. до н. е.;
- б) 509 р. до н. е.;
- в) 494 р. до н. е.;
- г) 390 р. до н. е.

34. Останнім царем Риму був:

- а) Сервій Туллій;
- б) Нума Помпілій;
- в) Тарквіній Пріск;
- г) Тарквіній Гордий.

35. «Батьком трагедії» вважають:

- а) Есхіла;
- б) Аристофана;
- в) Гомера;
- г) Софокла.

36. У Пунічних війнах Рим воював проти:

- а) галлів;
- б) етрусків;
- в) карфагенян;
- г) кельтів.

37. Верховним богом давньоримського пантеону був:

- а) Нептун;
- б) Юпітер;
- в) Марс;
- г) Осіріс.

38. Міланський едикт імператора Константина I був виданий:

- а) 212 р.;
- б) 280 р.;
- в) 310 р.;
- г) 313 р.

39. Західна Римська імперія припинила своє існування в:

- а) 395 р.;
- б) 451 р.;
- в) 476 р.;
- г) 486 р.

40. На території сучасного Севастополя була розташована давньогрецька колонія:

- а) Ольвія;
- б) Керкінітида;
- в) Пантікапей;
- г) Херсонес.

Тема 5: Середньовічна Європа

41. Основою феодалного устрою є взаємини між:

- а) сеньйором і васалом;
- б) королем і підданими;
- в) залежними селянами і феодалом;
- г) королями і майордомами.

42. Головною метою комунальних рухів у Західній Європі було:

- а) збільшення міських податків;
- б) здобуття міського самоврядування;
- в) перевибори магістратів;
- г) участь у представницьких органах.

43. Найдавніший парламент у Європі почав діяти в:

- а) Англії;
- б) Франції;
- в) Італії;
- г) Ісландії.

44. Розкол християнства на римо-католицьку та православну течії стався в:

- а) 1019 р.;
- б) 1036 р.;
- в) 1054 р.;
- г) 1073 р.

45. Основними станами середньовічного суспільства були:

- а) селяни, ремісники феодалів;
- б) бюргери, купці духовенство;
- в) рицарі, бюргери, селяни;
- г) рицарі, духовенство, селяни.

46. Перший університет у Європі було відкрито в:

- а) X ст.;
- б) XI ст.;
- в) XII ст.;
- г) XIII ст.

47. Автором офіційної філософії католицької церкви є:

- а) Роджер Бекон;
- б) Вільям Оккам;
- в) Франсуа Війон;
- г) Фома Аквінський.

48. «Велика хартія вольностей» була прийнята:

- а) 1190 р.;
- б) 1215 р.;
- в) 1265 р.;
- г) 1280 р.

49. Завершенням хрестового руху на Схід вважають:

- а) 1054 р.;
- б) 1113 р.;
- в) 1212 р.;
- г) 1291 р.

50. Наймогутнішим рицарським орденом на початку XIV ст. був:

- а) госпіталієрський;
- б) тамплієрський;
- в) тевтонський;
- г) домініканський.

51. Реконкіста в Іспанії завершилася в:

- а) 1453 р.;
- б) 1479 р.;
- в) 1492 р.;
- г) 1504 р.

52. Юстиніан I правив у Візантії протягом:

- а) 468-483 рр.;

б) 527-565 рр.;

в) 610-632 рр.;

г) 620-643 рр.

53. Політику «іконоборства» започаткували імператори:

а) Ісаврійської династії;

б) Македонської династії;

в) династії Комнінів;

г) династії Ангелів.

54. Найвідомішу вищу школу Візантії (Магнавську школу) було відкрито в:

а) Антіохії;

б) Едесі;

в) Константинополі;

г) Афінах.

55. У 907 р. похід на Константинополь організував князь:

а) Аскольд;

б) Олег;

в) Святослав;

г) Вітовт.

56. Хрестоносці завоювали Константинополь у:

а) 1180 р.;

б) 1190 р.;

в) 1204 р.;

г) 1261 р.

57. Візантійська імперія припинила існування в:

а) 1295 р.;

б) 1356 р.;

в) 1439 р.;

г) 1453 р.

58. Після падіння Візантії «третім Римом» себе проголосила:

а) Московія;

б) Польща;

в) Трансільванія;

г) Сербія.

59. Пророк Мухаммед народився в місті:

а) Медіна;

б) Мекка;

в) Дамаск;

г) Єрусалим.

60. Землі, що належать мусульманським релігійним установам:

а) валі;

б) веш;

в) вуа;

г) вакфи.

61. Умма – це:

а) вищий мусульманський богослов в Османській імперії;

б) титул монарха в Ірані;

в) спільнота мусульман;

г) назва кожної з 114 частин, на які поділяється текст Корану.

62. Паломництво мусульман до Мекки – це:

а) хадж;

б) хіджра;

в) рамадан;

г) намаз.

63. Столицею Арабського халіфату доби Аббасидів було місто:

- а) Каїр;
- б) Багдад;
- в) Медіна;
- г) Самарканд.

64. Арабський халіфат припинив своє існування в:

- а) 1205 р.;
- б) 1223 р.;
- в) 1240 р.;
- г) 1258 р.

65. Засновником імперії Великих Моголів був:

- а) Бабур;
- б) Хумаюн;
- в) Акбар;
- г) Джахангір.

66. Кримське ханство стало васалом Османської імперії в:

- а) 1443 р.;
- б) 1478 р.;
- в) 1492 р.;
- г) 1514 р.

67. Сулейман I Кануні правив в Османській імперії протягом:

- а) 1520-1566 рр.;
- б) 1566-1574 рр.;
- в) 1574-1595 рр.;
- г) 1595-1603 рр.

68. Мечеть-мавзолей Тадж-Махал було споруджено в Агрі в 1631-1642 рр. за правління:

- а) Бабура;
- б) Акбара;
- в) Шах-Джаханана;
- г) Аурангзеба.

69. Гетьман П. Дорошенко уклав договір з Туреччиною в:

- а) 1651 р.;
- б) 1660 р.;
- в) 1669 р.;
- г) 1687 р.

70. Турецька армія захопила м. Кам'янець-Подільський у:

- а) 1668 р.;
- б) 1672 р.;
- в) 1699 р.;
- г) 1701 р.

71. До складу Магрибу не входить:

- а) Марокко;
- б) Алжир;
- в) Туніс;
- г) Ліберія.

72. Модернізацію в Туреччині в 20-30-ті рр. ХХ ст. здійснив:

- а) Абдул-Хамід II;
- б) Мідхат-паша;
- в) М. Кемаль;
- г) Енвер-паша.

73. Кемп-Девідський мирний договір між Єгиптом та Ізраїлем

(за посередництва США) було укладено в:

- а) 1969 р.;
- б) 1973 р.;
- в) 1978 р.;
- г) 1982 р.

74. Повалення режиму С. Хусейна в 2003 р. відбулося внаслідок операції:

- а) «Буря в пустелі»;
- б) «Незламна воля»;
- в) «План Маршалла»;
- г) «Незламна сила».

75. Йоганн Гутенберг започаткував книгодрукування у Європі в:

- а) 1405 р.;
- б) 1445 р.;
- в) 1451 р.;
- г) 1483 р.

76. Основоположниками гуманістичного світогляду слід вважати:

- а) Л. Бруні та Ф. Бьондо;
- б) Ф. Петрарка та Дж. Боккаччо;
- в) Л. Валло та Н. Макіавеллі;
- г) С. Франка та Ж. Бодена.

77. Початок Реформації пов'язують із діяльністю:

- а) М. Лютера;
- б) Ж. Кальвіна;
- в) Д. Нокса;
- г) І. Лойоли.

78. Позначте варіант відповіді, що називає поняття, якого стосується цей опис:

«Упродовж XVI ст. в західноєвропейських країнах спостерігалось різке підвищення цін на товари, особливо на продукти

харчування. У середньому ціни зросли так: в Іспанії – у 4,5 рази, в Англії – у 4, у Франції – 2,5 в Італії – у 2 рази. Вартість дорогоцінних металів різко знизилася, а товари, особливо сільськогосподарські продукти та предмети першої необхідності, подорожчали. Ціни на хліб зросли в середньому у 5 разів...»

- а) протекціонізм;
- б) капіталізм;
- в) «економічна криза»;
- г) «революція цін».

79. Найбільшим містом Європи за кількістю населення в XVI – першій половині XVII ст. був:

- а) Лондон;
- б) Амстердам;
- в) Рим;
- г) Париж.

80. Місто в Нідерландах, у якому 1581 р. було укладено унію, що започаткувала створення нової незалежної держави – Об'єднаних провінцій Нідерландів:

- а) Аррас;
- б) Утрехт;
- в) Лейден;
- г) Амстердам.

81. «Символ віри» («39 розділів») було прийнято в Англії за правління:

- а) Генріха VIII;
- б) Едуарда VI;

- в) Марії Тюдор;
- г) Єлизавети I.

82. Вестфальський мир було укладено в:

- а) 1618 р.;
- б) 1620 р.;
- в) 1648 р.;
- г) 1652 р.

83.«Славна революція» відбулася в:

- а) Англії;
- б) Франції;
- в) Пруссії;
- г) Росії.

84.росія стала імперією в:

- а) 1709 р.;
- б) 1721 р.;
- в) 1762 р.;
- г) 1785 р.

85. Секуляризація – це:

- а) відхід від релігійного світогляду;
- б) елемент риторики;
- в) захоплення латиною;
- г) модель постановки проблеми.

86.Північноамериканські колонії Англії проголосили «Декларацію незалежності» в:

- а) 1774 р.;
- б) 1776 р.;
- в) 1781 р.;
- г) 1783 р.

87. Винахідник, який створив перший паровий двигун:

- а) Д. Кей;
- б) Д. Харгрівс;
- в) Дж. Ватт;
- г) Е. Картрайт.

88. До французьких просвітників можна віднести:

- а) Ш. Монтеск'є, Ф. Вольтера, Г. Маблі, Ж. Тюрго;
- б) І. Канта, А. Шльоцера, Г. Форстера, Й. Гаттерера;
- в) Д. Юма, Е. Гіббона, У. Робертсона, Т. Пейна;
- г) Т. Карлейля, А. Сміта, Дж. Адамса, Б. Франкліна.

89.Здобуття парижанами Бастилії відбулося:

- а) 17 лютого 1783 р.;
- б) 10 березня 1787 р.;
- в) 14 липня 1789 р.;
- г) 9 січня 1792 р.

90. Німецький союз із 35 держав-монархій та «вільних міст»

Гамбург, Бремен, Любек, Франкфурт-на-Майні був утворений внаслідок:

- а) Наполеонівських війн;
- б) Віденського конгресу;
- в) повстання декабристів;
- г) Липневої революції.

91.Рабство в США було скасоване в:

- а) 1850 р.;
- б) 1861 р.;
- в) 1863 р.;
- г) 1865 р.

92. Суецький канал у 1869 р. з'єднав:

- а) Середземне та Мертве моря;
- б) Бенгальську затоку та Червоне море;
- в) Бенгальську затоку та Середземне море;
- г) Середземне та Червоне моря.

93. Сегрегація – це:

- а) система заручництва;
- б) оборнення церковної власності у власність світську, приватну чи державну;
- в) одна з крайніх форм расової та національної нетерпимості;
- г) ісламська доктрина про правила повелінки мусульман.

94. А. Белл винайшов:

- а) фонограф;
- б) телефон;
- в) азбуку Морзе;
- г) дирижабль.

95. Для економіки США другої половини ХІХ ст. було характерним:

- а) концентрація виробництва й капіталу;
- б) перевага дрібнотоварного виробництва;
- в) перевага аграрного виробництва;
- г) повільна реконструкція промисловості.

96. Перша світова війна тривала впродовж:

- а) 1914-1917 рр.;
- б) 1914-1918 рр.;
- в) 1915-1920 рр.;
- г) 1939-1945 рр.

97. Видатний фізик першої половини ХХ ст., засновник спеціальної та загальної теорій відносності:

- а) А. Ейнштейн;
- б) О. Шпенглер;
- в) К. Лундмарк;
- г) З. Фрейд.

98. Північноатлантичний альянс (НАТО) був утворений:

- а) 1945 р.;
- б) 1949 р.;
- в) 1954 р.;
- г) 1959 р.

99. Європейський союз був створений на підставі «Римського договору» в:

- а) 1949 р.;
- б) 1953 р.;
- в) 1957 р.;
- г) 1968 р.

100. Авторитарні режими були встановлені в таких пострадянських державах:

- а) Латвія, Литва, Естонія;
- б) Туркменістан, Таджикистан, Білорусь;
- в) Україна, Білорусь, Литва;
- г) Грузія, Вірменія, Азербайджан.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Арон, Р. Мир і війна між націями / Р. Арон. Київ : Юніверс, 2000. 688 с.
2. Великочий, В. Історія світових цивілізацій: навч.-метод. посібник / Володимир Великочий, Л. Великочий, А. Зарічняк. Івано-Франківськ : В-ць. Кушнір Г.М., 2018. 159 с. ПНУ.
3. Балух В. О. Історія античної цивілізації: у 3-х т.: підручник. Т. 2. : Стародавній Рим / Василь Олексійович Балух. Рек. МОН. Чернівці : ТОВ "Вид-во "Наші книги", 2008. 848 с.
4. Балух, В. О. Історія античної цивілізації: у 3-х т. : підручник. Т. 1. : Стародавня Греція / Василь Олексійович Балух. Рек. МОН. Чернівці : ТОВ."Вид-во "Наші книги", 2007. – 656 с.
5. Балух, В. О. Історія античної цивілізації: у 3-х т. Т. 3. : Практикум / Василь Олексійович Балух. Рек. МОН, 2-ге вид., стереотип. Чернівці : ТОВ "Вид-во "Наші книги", 2016. 544 с.
6. Балух, В. О. Історія античної цивілізації: у 3-х т. Т. 3. : Практикум / Василь Олексійович Балух. Рек. МОН. Чернівці : ТОВ "Вид-во "Наші книги", 2008. – 544 с.
7. Балух, В. О. Візантиністика: Курс лекцій. / Василь Олексійович. Балух. Чернівці : Книги ХХІ, 2006. 606 с.
8. Історія європейської цивілізації. Рим [Текст] / за ред. У. Еко ; пер. з італ. Л. Д. Ципоренко та ін. Харків : Фоліо, 2015. 1031 С.
9. Історія середніх віків: практикум: в 2-х ч.: навч. посібник. ч. 1 / укл. Гордієнко В.В. та ін. Рек. МОН. Київ : КНТ, 2017. 545 с.
10. Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації: Соціокультурний розвиток людства : навч. Посібник/ 3-тє вид., стереотипне. Київ : Вид-во Либідь, 2001.
11. Павленко, Ю. Історія світової цивілізації: Соціокультурний розвиток людства: навч. посібник / Юрій Павленко ; Від. ред. Кримський С.2-ге вид., стереотип. Київ : Вид-во Либідь, 2000. 360 с.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Аборигени – корінні жителі тієї чи іншої території або країни, на відміну від переселенців, які з'явилися тут пізніше.

Абсентеїзм – байдуже ставлення людей до здійснення своїх громадсько-політичних прав, що найчастіше проявляється в їх ухиленні від участі в голосуваннях.

Абсолютизм – необмежена монархія, форма державного правління, за якої політична влада повністю належить одній особі – монархові. Для неї характерний найвищий ступінь централізації державної влади.

Автентичний – справжній, достовірний, відповідний оригіналу, першоджерелу.

Автократія – система управління суспільством чи державою, за якої одній особі належить виняткова й необмежена верховна влада.

Автономія – поняття філософії, історії, соціальної філософії й культурології, що фіксує в своєму змісті феномен дистанціювання людини від соціального контексту; також право на самоврядування, яким користуються певні частини держави.

Авторитаризм – тип політичного режиму, який характеризується субординацією суб'єктів політичних відносин, наявністю сильного центру, що має концентровану владу, можливість

застосування насильства чи примусу.

Аграрна (неолітична) революція – перехід від привласнювальних (збиральництва, мисливства, рибальства) до відтворювальних (землеробства, скотарства) форм господарювання, наслідком чого стало виникнення перших цивілізацій.

Аграрне суспільство – перший вид створеної людьми цивілізації. Його ознаки: основою господарства є землеробство; переважна більшість людей живе у селах, веде натуральне господарство; товарно-грошові відносини розвиваються, як правило, лише в містах; суспільство складається з окремих станів, права та обов'язки людини визначаються її походженням; більшість населення зазвичай не має політичних прав, на управління державою може впливати лише землевласницька знать; культура та світогляд більшості людей перебували під впливом релігії, традицій і звичаїв предків; у суспільстві мало освічених людей.

Акультурація – процес взаємовпливу культур, у результаті чого культура одного народу повністю або частково сприймає культуру іншого народу. Акультурація розглядається як різноманіття процесів асиміляції та етнічної консолідації. Термін уперше був використаний американськими культур антропологами в 1930-х рр.

Анархізм – течія в суспільно-політичній думці, головним принципом якої є заперечення держави і будь-якої влади.

Анімізм – одна з примітивних форм релігії, пов'язана з вірою в існування духів, натхненність усіх предметів, наявність незалежної душі в людей, тварин і рослин.

Антисемітизм – одна з форм національної та релігійної нетолерантності (ксенофобії), що виражається у ворожому ставленні до євреїв; також ідеологія та політика, спрямовані на обмеження

або позбавлення євреїв громадянських та інших прав.

Античність – стародавній; стосується історії стародавніх Греції та Риму.

Апартеїд – доктрина й політика расової дискримінації та сегрегації; теорія й примусова політика «роздільного проживання рас».

Аристократія – форма правління, за якої державна влада належить привілейованій меншості; або вищий, привілейований стан (група) певного суспільства, що володіє особливими правами чи можливостями.

Архаїка – ранній або початковий етап в історичному розвитку будь-якого суспільного чи культурного явища; а також у мистецтвознавстві – ранній період розвитку мистецтва Стародавньої Греції (VII-VI ст. до н. е.).

Архетип – прообраз, початкова форма, зразок, модель культурно значимої дії, відносин, процесу, що передається від покоління до покоління на несвідомому рівні. За К. Юнгом, архетипи є вродженими психічними структурами колективного несвідомого, спільного для всього людства, архаїчним психічним «осадком повторюваних життєвих ситуацій, завдань і переживань людини».

Архетипи є результатом історичного розвитку людства і визначають форму та композицію сновидінь, міфів, художньої творчості.

Асиміляція – процес, у результаті якого члени однієї етнічної групи втрачають свою спочатку існуючу культуру і засвоюють культуру іншої етнічної групи, з якою вони перебувають у безпосередньому контакті.

Атеїзм – ментально-світоглядна установка, яка ґрунтується на запереченні наявності трансцендентного світу.

Біполярний (двополюсний) світ – умовна характеристика системи міжнародних відносин у 1949-1991 рр., коли на весь світ поширювалась боротьба за домінування між двома наддержавами (полюсами) – США та СРСР.

Буддизм – найстародавніша світова релігія. Виникла в VI ст. до н. е. в долині Гангу. Її засновник – принц Сидхартха Гаутама, який став після тривалого духовного самопоглиблення Буддою (просвітленим).

Бароко – стиль у мистецтві кінця XVI – середини XVIII ст., який об'єднав у єдиний ансамбль архітектуру, скульптуру, живопис і декоративне мистецтво. Для бароко характерно: естетична чутливість, прагнення до величі й пишності; багатство декоративних елементів; підвищена увага до деталізації.

Буржуа – привілейований «громадянин міста», «шанована людина», згодом – володар капіталу та власності на засоби виробництва, що займається промисловою, торговельною та фінансовою діяльністю.

Буржуазна революція – соціальна революція, спрямована проти феодального ладу або його залишків, на встановлення політичної влади буржуазії.

Вандали – германські племена, які в V ст. захопили Північну Африку, а в 455 р. захопили і зруйнували Рим.

Варвари – племена, що не залежали ні до греків, ні до римлян.

Васал – феодал, що одержував від заможного феодала (сюзерена) землю й заступництво, за що був зобов'язаний нести військову службу.

Веди – найдавніші пам'ятки індійської літератури, що складаються з чотирьох збірників, які містять релігійні гімни, піснеспіви, формули заклять, обрядові приписи, міфи.

Велике переселення народів – масове переміщення євразійських племен протягом IV-VII ст., внаслідок якого загинула Західна Римська імперія і на території Європи утворилися варварські королівства.

Версальсько-Вашингтонська система – система міжнародних відносин, яка склалася в 20-х роках XX ст. після укладення Версальського договору, проведення Вашингтонської конференції та укладання інших договорів між державами-переможницями та переможеними країнами в Першій світовій війні.

Вестернізація – прилучення до соціокультурного досвіду західних країн будь-яких суспільств, використання як зразка західної моделі розвитку; повне або часткове запозичення форм західноєвропейської культурної традиції.

Виклик – відповідь – універсальний закон розвитку цивілізації, сформульований А. Тойнбі, відповідно до якого кожен крок поступу цивілізації постає як адекватна відповідь на виклик або стимул (стимули сурових країн, нової землі, гноблення та ін.).

Відродження – епоха в розвитку європейської культури (XIV-XVI ст.), для якої характерним є відродження інтересу до людини, звернення до спадщини античності, філософії гуманізму.

Випадковість в історії – «взаємна незалежність декількох причин та наслідків, що випадково збіглися» (визначення французького вченого А. Курно в праці «До питання про рух ідей та подій в історії нового часу» (1872)).

Візуальна антропологія – галузь культурної антропології, яка вивчає візуальні репрезентації (ритуали, церемонії, малюнки, фотографії, фільми тощо).

Гегемонія – політика, заснована на прагненні до світового лідерства, до домінування над іншими народами й країнами.

Геноцид – навмисне й систематичне знищення окремих груп населення за расовими, національними чи релігійними ознаками, а також навмисне створення життєвих умов, розрахованих на повне або часткове знищення цих груп, так само як і заходи для запобігання дітонародженню в їхньому середовищі.

Генезис – процес утворення і становлення явища, яке розвивається. Входить до складу таких складних слів, як «культурогенез», «соціогенез», «антропосоціогенез», «антропогенез» та ін.

Геополітика – поняття, що характеризує вплив територіального (географічного) розташування держав на їх політику та на міжнародні відносини загалом.

Глобалізація – процес переростання якого-небудь явища в явище світового масштабу і його трансформації у всесвітнє цілісне середовище.

Готика – художній стиль, що завершив розвиток середньовічного мистецтва Західної, Центральної і частково Східної Європи (між серединою XII і XV-XVI ст.), відбивши світогляд епохи

середньовіччя – християнську ідею духовності, спрямованості вгору, до неба.

Громадянська війна – війна між жителями однієї держави за владу в країні.

Громадянське суспільство – суспільство громадян із високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних якостей, яке, будучи незалежним від держави, спільно з нею формує розвинені правові відносини, взаємодії заради спільного блага.

Гуманізм – філософія, що суперечить християнському аскетизму Церкви. Гуманісти оголошували людину досконалим створінням, відмовлялися протиставляти душу й тіло, оголошуючи їх однаково прекрасними.

Дадаїзм – напрям у мистецтві, що відкидає основні цінності цивілізації. Представники дадаїзму прагнули шокувати публіку зображенням найбільш відштовхуючих сторін життя, використанням техніки колажу.

Даосизм – учення про Дао-шляхи. Його створення вчені приписують китайському мудрецю Лао Цзи, який жив у VI ст. до н. е.

Декадентство – спільна назва явищ культури другої половини XIX – початку XX ст., позначених настроями безнадійності, занепаду, неприйняття життя, крайнього індивідуалізму.

Демократія – форма державно-політичного устрою суспільства, яка ґрунтується на визнанні народу джерелом влади.

Держава – форма організації суспільства, носій публічної влади, сукупність взаємопов'язаних установ і організацій, які здійснюють управління суспільством від імені народу.

Детермінанта – об'єктивна закономірність і причинна обумовленість усіх явищ природи і суспільства.

Джихад – священна війна мусульман за віру.

Диктатура – нічим не обмежена влада особи, класу або інших соціальних груп у державі, регіоні, що спирається на силу, а також на відповідний політичний режим.

Діаспора – частина народу (етносу), яка проживає за межами країни свого походження й утворює згуртовані та стійкі етнічні групи в країні проживання, а також має відповідні соціальні інститути для підтримки і розвитку своєї ідентичності.

Духовність – специфічна людська якість, яка характеризує мотивацію та суть поведінки особистості; розглядається як певна позиція цілого пізнання.

Еволюція – у широкому сенсі – синонім розвитку; процеси зміни, переважно незворотні, у живій і неживій природі, у соціальних системах; у вузькому сенсі – поняття передбачає лише поступові зміни, на відміну від революції.

Експресіонізм – літературно-мистецький напрям початку ХХ ст., що проголосив єдиною реальністю – суб’єктивний духовний світ людини, а його вираження – головною метою мистецтва, що зумовило потяг до ірраціональності, загостреної емоційності та гротеску.

Еліта – група (прошарок) обраних представників суспільства, що здійснюють владу або впливають на неї.

Еллінізм – період в історії Східного Середземномор’я, Передньої Азії, Причорномор’я з часів завоювань Олександра Македонського (IV ст. до н. е.) до 30 рр. I ст. н. е.; слово або зворот, запозичені з давньогрецької мови (від «Еллада», «еллін» – самоназви давніх і сучасних Греції і греків).

Емансипація – звільнення від залежності, скасування якихось обмежень, зрівняння у правах.

Етатизм – термін, уживаний для характеристики посилення ролі держави в економічному та політичному житті суспільства.

Етногенез – історичний процес походження етносів від їх зародження до формування цілісних етносоціальних спільностей та їх специфічних етнокультурних систем.

Етнос – історично сформоване стійке угруповання людей.

Обов’язкові умови виникнення етносу – спільність території і мови. Культурна спільність членів етносу обумовлює єдність їх психічного складу.

Етноцентризм – властивість етнічної самосвідомості сприймати й оцінювати різноманітні життєві явища і процеси крізь призму культурних традицій і цінностей власної етнічної групи.

Етноцентризм виявляється у визнанні переваги своєї етнічної культури по відношенню до інших культур. Етноцентризмом прийнято позначати те нормальне світосприйняття будь-якого етносу,

коли цінності, традиції, встановлення того чи іншого етносу здаються для його представників єдино істинними і правильними.

Європа – частина світу, яка разом з Азією утворює материк Євразію. Це слово потрапило до стародавніх греків з аркадської мови, якою воно означало «захід сонця».

Європейський Союз (ЄС) – регіональне європейське інтеграційне угруповання держав. Початок утворення відноситься до 1957 р., коли в результаті злиття органів Європейського об’єднання вугілля і сталі, Європейського співтовариства з атомної енергії з органами ЄЕС утворилась триєдина інтеграційна організація – Європейське співтовариство.

Єресь – релігійне навчання, що суперечить панівному церковному віровченню.

Ідеологія – впорядкована гармонійна система поглядів, які відбивають ставлення до суспільної діяльності, спрямованої на закріплення, розвиток чи зміну конкретних суспільних відносин у державі.

Ієрархія – суворий порядок підлеглості нижчих органів та посадових осіб вищим.

Імперія – велика держава, що складається з метрополії та підпорядкованих центральній владі держав, народів, які примусово інтегровані до єдиної системи політичних, економічних, соціальних та культурних взаємозв’язків. Імперії виникають внаслідок загарбання територій, колонізації, експансії, інших форм розширення впливу наддержави.

Індуїзм – релігія, що виникла у давнину в Індії. Ця релігія визнає тисячі богів, головними з яких є Брахма (творець), Вішну (хранитель) і Шива (руйнівник).

Індустріальна цивілізація – тип цивілізації, рисами якої є стрімкий розвиток машинного промислового виробництва, ринкова економіка, значне зростання чисельності населення, масове виробництво та споживання.

Індустріальне суспільство – суспільство, у якому завершений процес створення крупної, технологічно розвиненої промисловості.

Інтеграція – процес об’єднання будь-яких елементів (частин) в одне ціле; згуртування, об’єднання політичних, економічних, державних і громадських структур у рамках регіону, країни, світу.

Інтервенція – насильницьке втручання однієї держави або декількох держав у внутрішні справи іншої держави або в її взаємостосунки з третіми державами. Розрізняють інтервенцію

збройну, економічну, дипломатичну.

Інтернаціоналізація суспільного життя – закономірний історичний процес подолання національної замкнутості, посилення міжнаціонального обміну, встановлення більш тісних зв'язків між народами, зростання взаємозалежності й взаємовпливу націй і народів.

Іслам – одна з найпоширеніших у світі релігій, заснована, за переказами, у VII ст. пророком Мухаммедом в Аравії.

Історична пам'ять – одна з базових категорій історичної науки. Пам'ять є однією з властивостей нервової системи людини, тому, поперед усе, її досліджує психологія. У загальному вигляді пам'ять можна охарактеризувати як здатність людської свідомості відтворювати минуле. Історична пам'ять є однією зі складових суспільної свідомості. В основі історичної пам'яті лежить закріплення індивідом знань про минуле.

Історична психологія – це спеціальна історична дисципліна, яка вивчає психологічний склад окремих історичних епох, а також змін психіки й особливостей людини в культурному макрочасі.

Іудаїзм – найдавніша монотеїстична релігія давніх та сучасних євреїв.

Кальвінізм – один із напрямів протестантизму, заснований Жаном Кальвіном, творцем учення про «божественне призначення».

Карма – всесвітній причинно-наслідковий закон, згідно з яким праведні або гріховні дії людини визначають її долю, насолоди або страждання, які вона перенесе.

Касты – замкнені групи індійського суспільства, які, за принципами індуїзму, об'єднуються згідно з походженням і певним заняттям людей, що входять до них.

Кіпу – прадавня мнемонічна й рахункова система інків та їх попередників в Андах; своєрідна писемність зі складними мотузковими сплетіннями й вузликами.

Класицизм – художній стиль в європейському мистецтві епохи Просвітництва (XVII – початок XIX ст.), однією з найважливіших рис якого було звернення до форм античного мистецтва як ідеального естетичного еталону.

Клинопис – найдавніша система письма в світі (середина IV тис. до н. е.), якою користувалися мешканці стародавнього Межиріччя (шумери, аккадці та ін.).

Колоніальна імперія – держава, яка володіє колоніями в різних частинах світу.

Колонізація – заселення та освоєння вільних земель.

Колонія – залежна територія, що перебуває під верховним управлінням метрополії. Тубільна колонія – колонія, у якій більшість населення складають корінні жителі, відмінні від жителів метрополії.

Переселенська колонія – колонія, у якій більшість населення – переселенці з метрополії або їхні нащадки.

Конвергенції теорія – концепція, згідно з якою в період науково-технічної революції між країнами з різним суспільно-політичним ладом існує значно більше схожих рис, ніж розбіжностей, причому НТР сприяє дальшому поширенню цих ознак і веде до зближення передових країн на шляху до створення єдиного постіндустріального суспільства.

Конкіста – іспанське завоювання та колонізація Центральної і Південної Америки в кінці XV-XVI ст.

Конфуціанство – етико-філософське вчення, розроблене давньо китайським мислителем Конфуцієм (551-479 рр. до н. е.) і розвинуте його послідовниками.

Комунізм – суспільно-політичне вчення, згідно з яким є можливим існування суспільства, що забезпечує розподіл матеріальних і соціальних благ «за потребами» серед усіх його членів.

Конкістадори – завойовники нових земель для іспанської корони.

Консерватизм – політичні ідеологія та практика суспільно-політичного життя, що орієнтуються на збереження і підтримання існуючих форм соціальної структури, традиційних цінностей і морально-правових засад.

Конституційна монархія – форма правління в деяких державах, де владу монарха обмежено конституцією (законодавчі функції передано парламенту, виконавчі – уряду).

Конфедерація – союз суверенних держав, які зберігають незалежність і об'єднані для досягнення певних спільних цілей (переважно зовнішньополітичних, воєнних), для координації своїх дій.

Космополітизм – ідеологія т. зв. «світового громадянства», яка проповідує відмову від національних традицій і культур, патріотизму, заперечує державний і національний суверенітет.

Культура – сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом історії. Крім того, освіченість, вихованість або рівень, ступінь досконалості якої-небудь галузі господарської або розумової діяльності.

Культурний шок – поняття, введене в науковий обіг американським антропологом Ф. Боком для означення реакції відчуттів людини, що опиняється в незнайомому культурному середовищі й замість звичних факторів, які дають змогу розуміти оточуючих і функціонувати в суспільстві, натрапляє на незнайомі й незрозумілі фактори. Культурний шок є конфліктом двох культур на рівні індивідуальної свідомості.

Культурологія – галузь знання, пов'язана з вивченням духовної культури суспільства.

Латиноамериканська Асоціація Інтеграції (ЛАІ) – територіально-економічна група з 11 латиноамериканських країн; утворена в 1983 р. Мета – створення спільного латиноамериканського ринку.

Лібералізм – ідеологія та громадсько-політична течія, що об'єднує прихильників парламентського ладу та певних свобод, проголошує рівноправ'я людей і націй тощо. На відміну від інших суспільно-політичних рухів, ліберали прагнули захищати свої інтереси не шляхом збройної боротьби, а шляхом реформ, угод, компромісів.

Ліга Арабських Держав (ЛАД) – добровільна організація 21 суверенної арабської держави, створена в 1945 р. на Конференції представників арабських країн у Каїрі. Мета – координація політичної діяльності, досягнення прогресу між країнами Арабського Сходу, зміцнення тісних зв'язків між ними.

Локальна історія – практика історіописання, метою якої є конструювання місцевої історичної пам'яті; опис історії певного місця – локусу (в першу чергу місця, де мешкає автор історичної праці), яким може бути як невеликий за розміром простір (село, місто), так і великий (графство, округ, провінція, губернія, область, край). Перші спроби опису історії певної місцевості були зроблені в Англії в XVI – XVII ст.: В. Лембард (Кент, 1570), Дж. Кері (Корнуолл, 1602).

Макроісторія – науковий напрям, який виник у другій половині XIX ст. і аж до останньої третини XX ст. зберігав лідерство в історіописанні. Основу наукового розуміння історії з позицій макропідходу заклали праці Г. Гегеля, К. Маркса, А. СенСімона та О. Конта. Вони стали фундаментом для макроісторичних концепцій, до числа яких можна віднести теорію суспільно-економічних формацій (К. Маркс, Ф. Енгельс), цивілізаційні теорії (А. Тойнбі, О. Шпенглер), еволюційні теорії та ін.

Манкурт – людина, яка втратила пам'ять про своє минуле, рід, батьківщину, зневажає їх.

Манускрипти – стародавні рукописи.

Маньчжури – завойовники Китаю.

Маоїзм – політична та ідеологічна доктрина, названа на честь лідера КПК і Китаю Мао Цзедуна (1893-1976).

Маргінал – особа, яка втратила колишні соціальні зв'язки і не пристосувався до нових умов життя (звичайно про представників національних меншин, мігрантів, вихідців із села); той, хто не визнає загальноприйнятих норм і правил поведінки.

Марксизм – філософське, ідеологічне, політико-економічне вчення, назване за ім'ям засновника К. Маркса. Засноване на засадах матеріалізму і діалектики й характеризувалося трактуванням соціально-історичного процесу як послідовної й закономірної зміни суспільно-економічних формацій, що dokonечно завершується переходом до комунізму шляхом радикальної соціальної (пролетарської) революції.

Менталітет – система звичок свідомості, звичний склад думок, готовність людей мислити й діяти певним чином.

Метиси – нащадки від змішаних шлюбів індійців та європейців.

Метрополія – ядро колоніальної імперії, територія, на якій склалася держава та народ, що почав захоплення колоній.

Мечеть – будівля для молитов у мусульман.

Мікроісторія – напрям досліджень, що виник наприкінці 70-80-х рр. ХХ ст. у ряді країн Західної Європи, представники якого намагались усвідомити історичний процес крізь призму мікроаналізу (доля конкретної людини, взаємини в невеличкому соціальному середовищі, подія одного дня тощо), зосередили свою увагу на історії побуту та повсякденності, заглибились у дослідженні локальної спільноти.

Мілітаризація – переведення економічного, суспільно-політичного життя країни з мирного на військове, нарощування військової могутності держави.

Мімесис – наслідування масами зовнішніх ознак творчої меншості, одна із умов поступу цивілізації (за А. Тойнбі).

Мінарет – башта, з якої служителі мечеті закликають мусульман до молитов.

Модернізація – процес переходу від традиційного суспільства до модерного, від аграрного – до індустріального.

Монархія – форма правління, за якої верховна влада формально (повністю або частково) зосереджена в руках однієї особи – глави держави – спадкоємного монарха.

Мондіалізм – глобальне загальнолюдське мислення, погляд на населення планети як на єдину спільність людей; різні форми теоретичної та практичної діяльності, спрямовані на встановлення світового панування; співучасть у світових справах; рух за об'єднання всіх країн світу в єдину державу; концепція, згідно з якою загальнолюдські цінності є більш значимими, ніж національні.

Монотеїзм – релігійне уявлення про існування тільки одного Бога або про єдиність Бога, характерне для авраамічних релігій (іудаїзму, християнства та ісламу).

Муедзин – служитель культу в мусульман, який, стоячи на мінареті, скликає всіх на молитву.

Надтріснута (розколота) країна – держава, у якій, згідно з теорією С. Хантінгтона, великі групи населення належать до різних цивілізацій.

НАТО – військово-політичний союз, створений на основі договору, підписаного у Вашингтоні 4 квітня 1949 р. США, Великою Британією, Францією, Бельгією, Нідерландами, Люксембургом, Канадою, Італією, Норвегією, Португалією, Данією, Ісландією.

Натуралізм – напрям в європейському й американському мистецтві останньої третини ХІХ ст., що прагне до зовні точного зображення дійсності, уподібнюючи художнє пізнання науковому.

Науково-технічна революція – якісно новий процес перетворення науки у продуктивну силу суспільного виробництва. НТР почалася у 20-ті рр. ХХ ст. Виникла внаслідок наукових і технічних відкриттів.

Нація – історична спільність людей, об'єднаних між собою спільною мовою, походженням, територією, психологією, культурою, побутом тощо.

Нігілізм – принципове заперечення традиційних, загальноновизнаних культурних ідеалів, цінностей, норм, яке набуває найбільшого поширення в кризові, перехідні епохи.

Нова історія – це епоха, коли сформувалися основи індустріального суспільства.

Нормани, варяги, вікінги – назви жителів Скандинавії.

Олігархія – політичне та економічне панування, влада, правління невеликої групи людей, а також сама правляча група. Термін запровадили Платон і Аристотель у V-IV ст. до н. е. для позначення однієї з найгірших, на їхню думку, форм правління, коли «владарюють багаті, а бідні не беруть участі у правлінні». Розрізняють аристократичну і фінансову олігархію.

Організація Африканської Єдності (ОАЄ) – міжнародна організація 50 африканських країн. Створена в 1963 р. на Конференції керівників держав і урядів африканських країн в Аддіс-Абебі. Мета – зміцнення єдності між африканськими країнами, поліпшення життєвого рівня, захист суверенітету, територіальної цілісності, співпраця.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) – міжнародна організація, яка об'єднує на добровільних засадах 193 країни світу. Створена за ініціативи Великої Британії, СРСР, США (Статут набув чинності 24 жовтня 1945 р.). Напрями діяльності: підтримка і зміцнення миру та безпеки, розвиток співпраці між державами, вирішення глобальних економічних і науково-технічних проблем, розширення співпраці держав з різними соціальними системами тощо.

Остракізм – у давніх Афінах спосіб вигнання небезпечних для демократії осіб шляхом таємного голосування на народних зборах за допомогою глиняних черепків; також гоніння, осуд, презирство з боку суспільства.

Охлократія – домінування в політичному житті суспільства впливу натовпу, юрби, один із способів здійснення політичної влади, що суттєво доповнює кризові політичні режими.

Палестинська проблема – ключова проблема близькосхідного регулювання, пов'язана із забезпеченням права арабського народу Палестини на самовизначення власної незалежної держави.

Панамериканізм – політична доктрина, що пропагує створення воєнно-політичного блоку всіх країн Американського континенту під зверхністю США.

Панісламізм – націоналістична релігійно-політична доктрина, що проголошує своєю метою політичне об'єднання народів, які сповідують іслам. Виник у другій половині XIX ст.

Папірус – матеріал для письма, що був поширений у давньому Єгипті (щонайменше з III тис. до н.е.), а пізніше – на всьому просторі античного світу.

Парадигма – стиль наукового мислення, що панує на визначеному етапі в тій чи іншій дисципліні; теорія; теоретична модель, прийнята як зразок постановки, обґрунтування та вирішення проблеми в рамках того чи іншого предмета дослідження.

Патерналізм – показова або реальна турбота влади про підданих, що звільняє останніх від необхідності самостійно вирішувати свої проблеми. Практикується диктаторськими та популістськими режимами.

Периферійність – віддаленість від головних центрів політичного, культурного та соціально-економічного життя.

Письмо або писемність – засіб закріплення мовної інформації за допомогою спеціальних знаків, символів і зображень.

Поліс – місто-держава, а також особлива форма соціально-економічної та політичної організації суспільства, що склалася в Стародавній Елладі.

Політеїзм – система вірувань, релігійний світогляд, заснований на вірі в багатьох божеств, зазвичай зібраних у пантеон з богів і богинь.

Політика – одна зі сфер життя суспільства; усі відносини, що виникають між людьми у процесі управління державою.

Постіндустріальне суспільство – позначення майбутньої стадії суспільного розвитку, якій властиві: переважання сфери послуг над індустрією, домінування в суспільстві прошарку науково-технічних фахівців, центральна роль теоретичного знання в управлінні суспільством.

Пресвітеріанство – особливий варіант кальвінізму, що утвердився в Шотландії.

Промисловий переворот – заміна ручної праці машинною; перехід від мануфактур до фабрично-заводського виробництва.

Протекціонізм – покровительство з боку держави з метою створення сприятливих умов для розвитку власної промисловості й торгівлі.

П'ять стовпів ісламу – основні приписи шаріату, що утворюють основу ісламу й обов'язкові для всіх віруючих мусульман: шахада (символ віри), намаз (молитва), закят (пожертвування), ураза (піст) і хадж (паломництво).

Рада Європи (РЄ) – міжнародна міжурядова організація, створена провідними країнами Європи у травні 1949 р.

Радикалізм – політичні ідеї та діяльність, спрямовані на рішучу зміну політичної системи.

Расизм – сукупність антинаукових концепцій, що ґрунтуються на положенні про фізичну й психічну нерівномірність людських рас, які розділяються відповідно до цього на «вищі» та «нижчі», над якими перші нібито повинні панувати.

Революція – докорінний переворот у державному, господарському та суспільному житті країни.

Республіка – форма державного правління, за якої вища влада належить виборним представницьким органам, а главу держави обирає населення або представницький орган.

Рококо – стильовий напрям у європейському мистецтві першої половини XVIII ст., для якого характерні примхлива витонченість, ілюзорність, світ театралізованої гри й пасторальних сюжетів, ускладнений декор, примхливий ритм, що панують у декорі інтер'єру.

Романтизм – ідейний і художній напрям у європейській та американській культурі кінця XVIII – першої половини XIX ст., що зародився як реакція на раціоналізм та механіцизм естетики класицизму й філософії Просвітництва.

Руни – таємниця; у норманів існувало рунічне письмо; вважали, що воно має магічну силу.

Саги – оповіді норманів про героїчні походи.

Самотня країна – держава, у якої, згідно з теорією С. Хантінгтона, відсутня культурна спільність з іншими країнами.

Сателіт – формально незалежна держава, яка перебуває під політичним та економічним впливом іншої держави і користується її протекціонізмом на міжнародній арені.

Світова війна – війна, у якій бере участь велика кількість країн, народів, охоплює значні регіони та континенти, бойові дії ведуться на багатьох фронтах, на суходолі та морі, результатом чого є велика кількість людських і матеріальних втрат.

Світовий політичний процес – сукупна діяльність народів, держав та їхніх інститутів, соціальних спільностей і їхніх організацій, рухів, які переслідують певні політичні цілі в царині міжнародного життя.

Секуляризація – суспільна тенденція, яка відображає зменшення впливу церкви, її інституцій та релігійної ідеології на життя суспільства в усіх її проявах.

Середні віки – епоха всесвітньої історії, що охоплює період з V по XV ст.

Серцевинна держава – наймогутніша або основна в культурному відношенні держава певної цивілізації (за С. Хантінгтоном).

Символізм – художній напрям у європейській культурі кінця XIX – початку XX ст., що створював у художніх образах символи містичних переживань та уявлень.

Синтоїзм – традиційна політеїстична релігія японців, в основі якої лежать анімістичні, тотемістичні та фетишистичні вірування.

Сім чудес світу – список прославлених пам'яток, складений древніми істориками і мандрівниками (в тому числі «батьком історії» Геродотом), що включає в себе піраміду Хеопса, «висячі сади» Семіраміди, статую Зевса Олімпійського, храм Артеміди в Ефесі, мавзолей у Галікарнасі, Колос Родоський та Олександрійський маяк на о. Фарос.

Співдружність Незалежних Держав (СНД) – міждержавне об'єднання, утворене Білоруссю, Росією та Україною 8 грудня 1991 р. у Мінську з метою забезпечення співпраці у зовнішній політиці та торгівлі, а також у гуманітарній та культурній сферах.

Стадіальні теорії – теорії, об'єктом вивчення яких є цивілізація як єдиний процес прогресивного розвитку людства, у якому виділяють певні стадії (етапи).

Стани – традиційні, відносно замкнуті соціальні групи до індустріального суспільства, що різнилися спадковими юридично фіксованими статусами, правами, обов'язками та моральними нормами.

Станово-представницька монархія – форма феодальної держави, за якої королівська влада поєднувалася зі зборами представників станів. Ці збори мали дорадчі, а іноді й законодавчі права.

Субкультура – особлива форма культури, суверенне цілісне утворення всередині пануючої культури, яке відрізняється власним ціннісним ладом, звичаями, нормами, стандартами поведінки.

Суспільно-економічна формація – в марксизмі – історичний тип (стадія розвитку) суспільства, сукупність його базису і надбудови.

Суспільство споживання – тип сучасного соціуму, що характеризується масовим споживанням матеріальних благ, яке виходить далеко за межі потреб для існування (виживання) людини, і формуванням відповідної системи цінностей.

Сьогун – титул військово-феодалних правителів Японії в 1192-1867 рр., за яких імператорську династію було позбавлено реальної влади.

Таласократія – концепція провідної ролі морських комунікацій, морської торгівлі та морської сили у зростанні державної могутності.

Тамплієри – орден лицарів-храмовників. Носили білі плащі з червоним хрестом.

Творча меншість – рушійна сила розвитку цивілізації (за А. Тойнбі), здатна робити відкриття та вести за собою маси.

Тевтони – орден лицарів, що об'єднував вихідців із Німеччини. Носили білі плащі з чорним хрестом.

Теїзм – релігійний світогляд, що виходить із розуміння Бога як абсолютної особистості, яка перебуває поза світом, створила його і діє в ньому.

Теократія – форма правління, за якої вся повнота влади в державі належить главі церкви та духовенству.

Теорії локальних цивілізацій – теорії, об'єктом вивчення яких є великі історично сформовані спільності (спільноти), які займають певну територію і мають свої особливості культурного та соціально-економічного розвитку.

Тероризм – здійснення політичної боротьби засобами залякування, насильства, навіть удаючись до фізичної розправи з політичними противниками. Також дестабілізація суспільства, державно-політичного ладу шляхом систематичного насильства і залякування, політичних убивств, провокацій.

Тетчеризм – неоконсервативна соціально-економічна програма уряду Великої Британії на чолі з М. Тетчер (1979-1990), основу якої становлять положення економічного лібералізму про обмеження регулювальної функції держави й посилення ролі ринкових механізмів.

Технічний прогрес – розвиток матеріального виробництва, результатом якого є послідовне вдосконалення техніки, технології та організації виробництва, підвищення його ефективності.

Тип західної культури – передбачає європейську та американську культури, що орієнтовані на: цінності техніко-технологічного розвитку; динамічний спосіб життя; пріоритет раціонального розумного підходу до аналізу світу; індивідуалізм; удосконалення культури і суспільства.

Тип східної культури – культурний тип країн Центральної, Південно-Східної Азії, Близького Сходу, Північної Африки, який фіксує не тільки їх територіальне розташування, а й характеристику методів і способів пізнання світу, ціннісної орієнтації, основних світоглядних установок, суспільно-економічних і політичних структур. Східній культурі характерно: прагнення людини до гармонії з природою і з собою; заглибленість у власний внутрішній світ; орієнтація на духовність; містицизм й ірраціоналізм; стабільність; збереження традицій і самобутнього начала.

Тоталітаризм – диктаторський терористичний режим, що формується на основі однопартійної системи, спирається на масовий рух при концентрації влади в руках його лідерів, характеризується повним контролем влади над суспільством.

Традиція – звичай, порядок, правила поведінки, що переходять з покоління в покоління.

Унітаризм – форма державного устрою, яка не передбачає наявності в складі держави якихось федеративних одиниць (штатів, земель, республік).

Урбанізація – зосередження промисловості й населення у великих містах, процес зростання ролі міст у житті суспільства.

Фанатизм – пристрасна відданість своїм віруванням, поєднана з крайнім неприйняттям чужих поглядів.

Федерація – союзна держава, до складу якої входять державні утворення – суб'єкти федерації.

Фемінізм – рух за рівноправність жінок, заснований на ідеї рівності статей.

Феодалізм – термін, який виник перед Французькою революцією XVIII ст. на позначення «старого ладу» (абсолютної монархії, панування дворянства). У марксистській теорії феодалізм розглядали як

соціально-економічну формацію, що передує капіталізму.

Фетишизм – форма найдавніших вірувань, що засновані на наділенні неживих предметів надприродною силою і є об'єктом релігійного поклоніння.

Хадж – паломництво мусульман до святих місць.

Халіфат – ідея про організацію суспільства та держави в мусульманській політико-правовій думці; характеристика форми правління у деяких мусульманських країнах з VII ст. до сьогодні.

Хінді – основні мова Індостану.

Християнство – одна з трьох світових релігій. У її основі лежить віра в Ісуса Христа як Бого-людини та Спасителя.

Хунта – 1) назва громадсько-політичних об'єднань в іспаномовних країнах (Іспанія та більшість країн Латинської Америки); 2) хунта військова – військові союзи й організації, які приходять до влади шляхом військових переворотів (путчів) і встановлюють, як правило, режим військової диктатури (наприклад, у Чилі в 1973 р.).

Цезаропапизм – політика світської влади, спрямована на підпорядкування собі всього церковного життя; поєднання в особі державного правителя вищої світської та духовної влади.

Централізована держава – держава, у якій визначається єдина влада короля, єдині закони, органи управління, існують єдині податки та постійна армія.

Цивілізація – форма існування живих істот, наділених розумом; синонім культури, яка виражається у створюваних людиною матеріальних і духовних цінностях; рівень, ступінь суспільного та культурного розвитку; стадія занепаду і вмирання культури, втрати людством творчих сил (визначення О. Шпенглера); певна історична соціально-культурна спільність (спільнота), яка має стійкі особливі риси в політичній організації, економіці та культурі, спільні духовні цінності та ідеали, а також ментальність (світогляд).

Цивіліографія – соціально-філософська дисципліна, що ставить за мету осмислити феномен виникнення і становлення цивілізації як цілісності.

Час (історичний) – це темпоральне втілення соціального; найважливіший «матеріал», з яким працює історик. «Час липне до думки історика, як земля до лопати садівника», – писав Ф. Бродель.

Шаріат – зведення мусульманських правил.

Шейх – титул правителів князівств та племен кочових племен в Аравії; глава мусульманської секти, проповідник.

Шериф – королівський урядовець, що керує графством.

Шовінізм – агресивна форма націоналізму, проповідь національної винятковості, протиставлення інтересів однієї нації інтересам інших націй, національна пиха, розпалення національної ворожнечі й ненависті (за ім'ям капрала наполеонівської армії Н. Шовена, який пустив у світ вислів: «Французи кращі за всіх, усі – гірші за французів»).

Штат – невелика (по відношенню до держави) адміністративно-територіальна одиниця у складі деяких держав, має свої закони.

Ядерний клуб – умовне позначення сукупності держав, що мають ядерну зброю.

Язичництво – релігія, заснована на поклонінні багатьом богам, ідолопоклонство.

Навчальне видання

**Т.З. МАЛАНЮК
О.І. ДУТЧАК
В.В. ШИКЕРИНЕЦЬ
О.В. КАЧМАР
В.В. ФЕДОРАК**

ІСТОРІЯ СВІТОВИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ

Навчально–методичний посібник

**Т.З. МАЛАНЮК
О.І. ДУТЧАК
В.В. ШИКЕРИНЕЦЬ
О.В. КАЧМАР
В.В. ФЕДОРАК**

В авторській редакції
Гарнітура Times New Roman
Наклад 300 прим.